

พระสงฆ์และชุมชนพุทธศาสนาข้ามแดน ไทย-พม่า: พื้นที่ศาสนาและอธิปไตย¹ Monks and Buddhist Communities across Thai-Burma Border: Religious Space and Sovereignty

ขวัญชีวัน บัวแดง

Kwanchewan Buadaeng

บทคัดย่อ

บทความศึกษากรณีพระสงฆ์และผู้ย้ายถิ่นชาวพุทธที่ข้ามแดนจากประเทศพม่ามาอยู่ในเขตประเทศไทยและสร้างพื้นที่ทางศาสนาหลายรูปแบบในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา บทความชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ทางศาสนาของชุมชนพุทธย้ายถิ่นซึ่งมีหลายรูปแบบนั้น มีอธิปไตยที่อ้างอิงกับอำนาจอศักดิ์สิทธิ์ซ้อนทับกับอธิปไตยที่อ้างอิงกับอำนาจทางกฎหมายของรัฐไทย ด้วยปัจจัยสำคัญคือการอุปถัมภ์ของคณะสงฆ์ไทยที่ยึดธรรมเนียมและจารีตประเพณีของความสัมพันธ์ที่มีต่อคณะสงฆ์พม่าในอาณาบริเวณชายแดนที่มีมายาวนาน นอกจากนี้ ความเคารพนับถือพระสงฆ์และพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่น ก็เปิดโอกาสให้พื้นที่ศาสนาของผู้ย้ายถิ่นดำรงอยู่ได้ บทความชี้ให้เห็นว่า ในพื้นที่อาณาบริเวณชายแดน อำนาจอธิปไตยของรัฐไทยไม่ได้เป็นอำนาจที่สูงสุดเบ็ดเสร็จ แต่เป็นอำนาจที่ทับซ้อนกับอำนาจอศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ในลำดับขั้นที่ไม่ตายตัว เช่นเดียวกับคณะสงฆ์ไทยที่อยู่บนทางแพร่งระหว่างกรยึดหลักกฎหมายรัฐไทยและการยึดหลักพระธรรมวินัย การดำรงอยู่ของอธิปไตยในพื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นจึงมีลักษณะ

ที่ไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับการต่อรองในการอ้างอิงกฎหมาย พระธรรมวินัย หรือ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ในกลุ่มอำนาจที่เกี่ยวข้องทั้งคณะสงฆ์ไทย เจ้าหน้าที่รัฐไทย และชุมชนพุทธศาสนาย้ายถิ่น

คำสำคัญ: พื้นที่พุทธศาสนา, อำนาจอธิปไตย, อาณาบริเวณชายแดน, คณะสงฆ์

Abstract

This paper describes monks and Buddhist migrants who have crossed border from Burma to live in the Thai side of the border in the last three decades. Buddhist migrants have collectively created their monasteries and many forms of Buddhist space, which are 'illegal' according to Thai law. This paper shows that Buddhist space has its own sovereignty under the sacred power and can be found overlapping with sovereignty under Thai law. There are several factors which facilitate the creation of informal sovereignty within the migrants' Buddhist space. First, it includes the patronage given by local Thai Sangha which upholds Dhamma and the persevering tradition of close affinity between Thai and Burmese Sangha. Besides, it involves the belief and respect ascribed to sacred monks and space by local Thai authority. This paper posits that the sovereign power of Thai state is not always absolute in Thai-Burma borderlands. Sovereignty under Thai state is at times overlapped with sovereignty created by religious communities under certain context. In specific, the Thai Sangha, which takes control over monks and all religious matters, faces a dilemma. On one hand, the Thai Sangha is obliged to comply with the law but on the other hand, it is to show allegiance to the Buddhist Dhamma and local traditions. Thus, migrants' Buddhist space is not stable but always changing. It depends on the sacred or secular source of sovereign power that has been engaged and negotiated by the Thai Sangha, local authorities and Buddhist migrant communities.

Keywords: Buddhist space, sovereignty, borderlands, Sangha

พื้นที่ชายแดนไทย-พม่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากอันเนื่องจากการหลั่งไหลเข้ามาของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าในระยะสามทศวรรษที่ผ่านมา ทั้งผู้ที่หนีภัยการสู้รบและที่เข้ามาเป็นแรงงานในโรงงาน และการจ้างงานในภาคอื่นๆ ที่ขยายตัวอย่างมากในบริเวณอำเภอแม่สอดและอำเภอข้างเคียง² ผู้ย้ายถิ่นนับถือศาสนาที่หลากหลาย พระหรือนักบวชส่วนหนึ่งก็เป็นผู้หนีภัยการสู้รบเข้ามาอยู่ในพื้นที่ชายแดนไทยด้วย ด้วยความต้องการพื้นที่ทางศาสนาซึ่งหมายรวมถึงศาสนสถาน บริเวณหรือสถานที่ ที่ใช้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนา ทางพุทธศาสนิกชนย้ายถิ่นที่นับถือศาสนาพุทธจึงร่วมกันสร้างพื้นที่ทางศาสนาในพื้นที่พักพิงและบริเวณชายแดนไทยในรูปแบบต่างๆ กันมากขึ้น จากปรากฏการณ์ดังกล่าว ผู้เขียนมีคำถามว่า การสร้างพื้นที่ทางศาสนาโดยผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่าที่ถือว่าเป็นผู้ที่เข้าเมืองผิดกฎหมายนั้นทำได้ด้วยเงื่อนไขใด เจ้าหน้าที่รัฐไทยที่ใช้อำนาจอธิปไตย (Sovereign power) นั้นมีทำได้อย่างไร อย่างไรก็ดี การใช้กรอบแนวคิดเรื่องอธิปไตย (Sovereignty) ที่สามารถสร้างขึ้นได้โดยกลุ่มและองค์กรที่หลากหลาย ทำให้เห็นได้ว่าอธิปไตยในพื้นที่ชายแดนไทย-พมานั้น ไม่ได้ถูกผูกขาดอยู่กับอำนาจของรัฐหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ถูกช่วงชิงทั้งจากพระและชุมชนผู้ย้ายถิ่น คณะสงฆ์ไทย รัฐไทย รัฐพม่า ทำให้พื้นที่ทางศาสนาของผู้ย้ายถิ่นนั้นดำรงอยู่ได้แม้จะไม่ได้มีลักษณะที่มั่นคงถาวร

บทความเริ่มจากการอธิบายแนวคิดอธิปไตยจากหนังสือที่ Hansen and Stepputat (2005) เป็นบรรณาธิการ จากนั้นเป็นการบรรยายถึงพื้นที่ทางศาสนาที่สร้างขึ้นโดยพระสงฆ์และชุมชนผู้ย้ายถิ่น ที่แสดงให้เห็นการสถาปนาอธิปไตยในพื้นที่ ในขณะที่ต้องร่วมมือหรือต่อรองกับคณะสงฆ์ไทยและรัฐไทยซึ่งตามหลักการแล้วเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในทางศาสนาและการเมืองการปกครอง บทสรุป ชี้ให้เห็นว่า คณะสงฆ์ไทยเปิดโอกาสให้พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนย้ายถิ่นได้มีโอกาสสร้างพื้นที่ทางศาสนาของตนตามหลักพระธรรมวินัยและจารีตประเพณี ในขณะที่เจ้าหน้าที่รัฐไทยก็ยอมรับ

อำนาจศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา โดยผ่อนปรนการบังคับใช้กฎหมายบนพื้นที่ทางศาสนา

การช่วงชิงอธิปไตยและอธิปไตยหลายชั้น (Multi-layered sovereignty)

อธิปไตยในความหมายทั่วไปหมายถึงการปกครองดินแดนและผู้คนของรัฐ โดยอ้างถึงอำนาจสูงสุด (Absolute power) ที่ในรัฐก่อนสมัยใหม่อยู่ที่กษัตริย์ผู้มีอำนาจสูงสุดในการกำหนดชะตากรรมของบ้านเมืองและผู้คน แต่เมื่อเข้าสู่รัฐชาติสมัยใหม่ อำนาจดังกล่าวได้ถูกถ่ายโอนจากระบบกษัตริย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย ซึ่งบัญญัติไว้ว่าอำนาจอธิปไตยอยู่ที่ปวงชนชาวไทยผ่านระบอบการเลือกตั้งให้ผู้แทนของปวงชนชาวไทยเข้ามามีอำนาจในการออกกฎหมายและควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน โดยรัฐสมัยใหม่มีหน้าที่คอยป้องกันไม่ให้กองกำลังของชาติหรือกลุ่มอำนาจอื่นใดล่วงล้ำเขตแดนของรัฐ หรือเรียกว่าละเมิดอธิปไตย อันจะทำให้เกิดความไม่มั่นคงในด้านการเมืองการปกครอง ด้วยเหตุนี้ รัฐชาติสมัยใหม่จึงมีระบบการลาดตระเวนป้องกันไม่ให้ผู้คนและสิ่งของที่ จะเข้ามาในรัฐอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย รวมทั้งการตรวจสอบและอนุมัติการเข้ามาในดินแดนของผู้คนและสินค้า และการเก็บภาษี เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในโลกปัจจุบันที่มีการข้ามชาติกันมากขึ้นทั้งผู้คนและสินค้า รวมทั้งการเมืองระดับโลกที่มีอำนาจในการกำหนดแนวการปฏิบัติของแต่ละรัฐชาติมากขึ้น อำนาจอธิปไตยของรัฐถูกท้าทายมากขึ้น นำไปสู่การทบทวนแนวคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยที่มีความซับซ้อนมากขึ้น ดังที่ Hansen and Stepputat (2005: 2, 7) แนะนำเราควรปรับเปลี่ยนความเข้าใจของเราเรื่องอธิปไตยที่เชื่อมโยงรัฐกับดินแดน อย่างแยกกันไม่ออก ซึ่งเป็นการเน้นการเคารพหลักการอธิปไตยของแต่ละรัฐ โดยเปลี่ยนมาเน้นการทำความเข้าใจการสร้างอธิปไตยภายในรัฐ ผ่านการใช้ความรุนแรงกับร่างกายของคน ถือเป็น

สิ่งสร้างทางสังคม และเป็น “การแสดง” (Performed) ที่ต้องตอกย้ำทุกวันเพื่อให้เกิดการยอมรับอำนาจอธิปไตยของรัฐ ดังนั้น งานของ Hansen (2001 อ้างใน Hansen and Stepputat (2005: 31)) ที่ศึกษาพื้นที่ในเมืองของอินเดีย แสดงให้เห็นว่าในทางพฤตินัย อธิปไตยไม่ได้ผูกติดอยู่กับรัฐเพียงอย่างเดียว งานศึกษาพบว่ามีคลังอำนาจหลากหลายประเภท มีอธิปไตยแบบไม่เป็นทางการ หรือแบบใต้ดินที่ถูกระงับและใช้โดยคนหลายกลุ่ม เช่น นักธุรกิจ นักกิจกรรม นักการเมืองท้องถิ่น และแม้แต่อาชญากร

Hansen and Stepputat (2005: 28-29) ยังชี้ให้เห็นว่าอธิปไตยของรัฐและของชาติไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งเดียวกัน แม้รัฐหลายรัฐในเอเชียจะมีความสามารถควบคุมดินแดนและพัฒนาด้านเศรษฐกิจได้ดี อำนาจอของรัฐก็ยิ่งถูกท้าทายและกดดัน เขากล่าวว่า “หลักศีลธรรม (Commandement) ที่เป็นรูปแบบที่มีอำนาจเท่าเทียมกัน ได้สร้างชุมชนชาติพันธุ์ ชาติ หรือศาสนา ในลักษณะที่เป็นองค์อธิปไตย ที่ต้องการพื้นที่ การยอมรับ และการทำลายล้างศัตรูที่ถูกสร้างขึ้น ในลักษณะของการต่อสู้แบบถึงเลือดถึงเนื้อเพื่อการอยู่รอดของชุมชนหรือของชาติ” ด้วยเหตุนี้อำนาจอธิปไตยในทางพฤตินัยของชุมชนชาติพันธุ์และศาสนาจึงพบได้ในรัฐต่าง ๆ ทั้งเอเชียและแอฟริกา เช่นเดียวกับการค้นพบของเทอร์เนอร์ (Turner 2005: 314) ในงานศึกษาค่ายผู้ลี้ภัยแห่งหนึ่งในประเทศแทนซาเนีย ที่พบว่าในค่ายซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชั่วคราวและยกเว้นนั้น มีอธิปไตยหลายชั้นที่ซ้อนทับกัน (Layered/overlapping sovereignties) และช่วงชิงกัน ทั้งจากเจ้าหน้าที่รัฐแทนซาเนีย หน่วยงานนานาชาติ และ “ผู้ใหญ่” ในค่าย เช่นเดียวกับข้อสรุปของ Wilson and Donnan (1998: 10) ที่กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของพื้นที่ชายแดนที่ “เป็นพื้นที่ของอำนาจอแห่งการช่วงชิง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่กลุ่มในระดับนานาชาติ ระดับชาติ และระดับท้องถิ่นต่อรองความสัมพันธ์ของการควบคุมและตรวจสอบ”

เช่นเดียวกับพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนไทย-พม่า ที่พบว่ามีการช่วงชิง อธิปไตยในพื้นที่จากหลายกลุ่ม ได้แก่ รัฐ หน่วยงานนานาชาติ และองค์กรทางศาสนา แม้รัฐไทยและรัฐพม่าในทางนิตินัยจะเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย ในการปกครองพื้นที่ในเขตแดนที่มีการทำข้อตกลงกันไว้ตั้งแต่ยุคที่อาณานิคม เข้ามาปกครองประเทศพม่า แต่ในทางพฤตินัย ตั้งแต่ช่วงปีพ.ศ.2500 โดยประมาณเป็นต้นมา สหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (เคเอ็นยู) ซึ่งเป็นองค์กรทางการเมืองและกองกำลังปลดปล่อยแห่งชาติกะเหรี่ยง ได้ต่อสู้กับรัฐบาลพม่า และยึดครองพื้นที่ในอาณาบริเวณที่ติดกับชายแดน สามารถจัดตั้งรัฐบาล ดำเนินการปกครองและการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมในบริเวณนั้นได้เป็น ระยะเวลาหลายสิบปี จนกระทั่งฐานที่มั่นใหญ่มาเนอ์ปอลว์ถูกรัฐบาลพม่า บุกยึดได้ในปี 2538 ทำให้ผู้นำและผู้ปฏิบัติงานของเคเอ็นยูต้องแตกกระจาย บางส่วนเข้ามาอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ ที่ทางการไทยจัดให้ บางส่วนอยู่นอกพื้นที่ พักพิงฯ เขตแดนไทย และบางส่วนยังทำงานอยู่ในพื้นที่เขตพม่าที่ยังสามารถ ยึดครองได้ พื้นที่บางส่วนถูกยึดครองโดยกองกำลังกะเหรี่ยงพุทธ ประชาธิปไตยที่แยกตัวออกไปจากกองกำลังของเคเอ็นยู และกลุ่มการเมือง และกลุ่มติดอาวุธอีกหลายกลุ่ม พื้นที่ส่วนที่เป็นด้านการค้าและท่าเรือฝั่งพม่า ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการส่วนใหญ่ถูกยึดครองโดยรัฐพม่า

นอกจากนี้ การที่มีผู้หนีภัยการสู้รบและแรงงานย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ใน บริเวณชายแดนเป็นจำนวนมาก ทำให้องค์กรระหว่างประเทศหลายองค์กร เข้ามาทำงานทางด้านมนุษยธรรมให้ความช่วยเหลือและคุ้มครองสิทธิแก่ ผู้หนีภัยและแรงงานทั้งในพื้นที่พักพิงฯ และนอกพื้นที่พักพิงฯ โดยอ้างอิงหลัก กฎหมายระหว่างประเทศในการให้การดูแลผู้หนีภัย ในพื้นที่พักพิงฯ จึงมี องค์กรหลายองค์กรเข้าไปทำงาน โดยต่างก็มีอำนาจควบคุมในด้านต่าง ๆ สำหรับองค์กรไทยแลนด์ เบอร์มา บอร์เดอร์ คอนซอร์เตียม (Thailand Burma Border Consortium) นั้นถือได้ว่ามีอำนาจสูงสุดในการจัดการ การสนับสนุนด้านปัจจัยการดำรงชีวิตให้แก่ผู้หนีภัย ในขณะที่รัฐไทย

โดยกระทรวงมหาดไทยทำหน้าที่ควบคุมให้ผู้หนีภัยปฏิบัติตามระเบียบที่กระทรวงตั้งขึ้น ขณะเดียวกัน พื้นที่พักพิงฯ ก็อยู่ภายใต้การบริหารงานของคณะกรรมการค่าย ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้หนีภัยที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเคเอ็นยู ดังนั้นจะเห็นว่าภายในพื้นที่พักพิงฯ อำนาจอธิปไตยมีการซ้อนทับในพื้นที่เดียวกัน ต่อรองและช่วงชิงพื้นที่กันตลอดเวลา

ในส่วนของพื้นที่ทางศาสนาที่สร้างขึ้นโดยชุมชนศาสนาหลายชุมชน ก็ถือว่ามียุติปไตยในระดับต่าง ๆ เป็นอธิปไตยที่อ้างอิงอยู่กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ การช่วงชิงอธิปไตยในพื้นที่ทางศาสนาในบริเวณพื้นที่พรมแดนไทย-พม่าของกลุ่มศาสนาหลายกลุ่ม เห็นได้ชัดเจนจากงานศึกษากลุ่มศาสนาของกะเหรี่ยงที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาในบริเวณพรมแดนไทย-พม่าของฮายามิ (Hayami 2011: 1102) ซึ่งมีข้อสรุปว่า “เป็นที่ชัดเจนว่าอำนาจที่กำหนดโดยรัฐนั้นไม่ได้เป็นอำนาจที่สูงสุด (Absolute)...ในภูมิภาคนี้มีพลวัตรและการช่วงชิงที่เข้มข้นในเรื่องพื้นที่และอำนาจ...”

พุทธศาสนาข้ามแดน

ในอดีต การเดินทางข้ามรัฐของพระเป็นเรื่องปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความพยายามเดินทางไปลังกาทวีป (ประเทศศรีลังกาปัจจุบัน) ของพระในสยาม เพื่อไปรับเอาหลักคำสอนและการปฏิบัติที่ถูกต้อง โดยมี เมืองเมาะตะมะ (ประเทศพม่าในปัจจุบัน) เป็นจุดเชื่อมต่อที่สำคัญ³ แม้จะมีการแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศไทย (สยามในตอนนั้น) และพม่าในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 พื้นที่อาณาบริเวณชายแดนไทย-พม่า ยังเป็นพื้นที่ที่พ่อค้าและผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์และศาสนาเดินทางผ่านไปมาอย่างไม่มีข้อจำกัด เพื่อทำการค้าระหว่างเมืองที่เป็นศูนย์กลางการค้าของรัฐต่าง ๆ จนต่อมาได้ทยอยตั้งหลักปักฐานบริเวณอาณาบริเวณชายแดน ด้วยพบว่านอกจากโอกาสด้านการค้าแล้ว สภาพพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในการบุกเบิกพื้นที่ทำนา ทำไร่ การจับสัตว์น้ำในแม่น้ำและลำห้วย และการหาของป่า การตั้ง

ชุมชนเกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งศาสนสถาน ซึ่งจะเห็นได้ชัดในกรณีอำเภอแม่สอด ที่มีศาสนสถานทั้งพุทธ คริสต์ อิสลาม และฮินดู นอกจากนี้เฉพาะวัดพุทธ ก็พบความหลากหลายของนิกายและวิถีปฏิบัติตามชาติพันธุ์ เช่น วัดแม่สอดน่าน่านที่ก่อตั้งโดยกลุ่มไทใหญ่ วัดไทยวัฒนารามก่อตั้งโดยกลุ่มไทใหญ่ แต่มีเจ้าอาวาสเป็นคนปะโอ⁴ วัดภาวานานิยมรามก่อตั้งโดยพระกะเหรี่ยง วัดมณีไพรสณฑ์ก่อตั้งโดยคนที่ย้ายมาจากภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย หรือเรียกว่าคนเมือง เป็นต้น⁵ วัดที่ก่อตั้งโดยกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาจากพม่ามักจะถูกเรียกรวมว่าวัด “พม่า” เพราะพระบวชและเรียนจากวัดในประเทศพม่าก่อนที่จะข้ามมาอยู่เขตไทย ทำให้มีลักษณะที่สำคัญร่วมกัน เช่น การสวดบาลีแบบพม่า ศาสนวัตถุและสถาปัตยกรรมในแบบ “พม่า” เช่น รูปปั้นพระสิวลี พระอุคุต การจำลองเจดีย์ชเวดากอง พระพุทธรูปมหายานและพระวิหารมหายาน ที่จำลองจากองค์จริงที่อยู่ที่เมืองมณฑลเลย์ เป็นต้น หรือการปฏิบัติทางศาสนา เช่น การถวายอาหารให้พระพุทธรูป การนิมนต์พระไปฉันอาหารที่บ้าน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม นอกจากลักษณะแบบพม่าที่ร่วมกันแล้ว แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ยังมีการปฏิบัติที่เฉพาะลงไปเช่น เรื่องการใช้ภาษาในการสวด เป็นต้น

ก่อนที่รัฐพม่าจะสามารถยึดพื้นที่บางส่วนจากการยึดครองของเคเอ็นยูได้ในสามทศวรรษที่ผ่านมา การเดินทางข้ามชายแดนเพื่อการค้าและเพื่อกิจกรรมทางสังคมและทางศาสนาสามารถกระทำได้โดยไม่มีอุปสรรคนัก รัฐไทยเองมีความสัมพันธ์กับเคเอ็นยูอย่างใกล้ชิด และเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานและประชาชนกะเหรี่ยงที่อยู่ภายใต้การปกครองของเคเอ็นยู เดินทางผ่านแดนไทยเพื่อทำการค้าและกิจกรรมอื่นๆ สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไป ด้วยการยึดครองพื้นที่ของรัฐพม่าและการสู้รบที่ยังไม่ยุติลง ประกอบกับรัฐไทยมีความเข้มงวดขึ้น พร้อมไปกับความสัมพันธ์กับรัฐบาลพม่าที่ใกล้ชิดมากขึ้น⁶ ทำให้การเดินทางข้ามแดนของผู้คนทั้งสองฝั่งชายแดนต้องใช้ความระมัดระวังมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การย้ายเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่พักพิงฯ ของผู้หนีภัย

จำนวนไม่น้อยกว่า 150,000 คนและการย้ายเข้ามาทำงานเป็นแรงงานใน
อำเภอแม่สอดและอำเภอข้างเคียงจำนวนไม่ต่ำกว่า 200,000 คน⁷ ทำให้มี
ความต้องการพื้นที่ศาสนาและพระสงฆ์จากประเทศพม่า ซึ่งก็พบว่า
การเดินทางข้ามแดนของพระสงฆ์มีทั้งที่ถูกนิมนต์ให้มาอยู่โดยผู้ย้ายถิ่น
และการเดินทางมาชั่วคราวเฉพาะช่วงเข้าพรรษา หรือมาร่วมกิจกรรม
ทางศาสนาที่วัดไทยเป็นครั้งคราว

วัดในชุมชนกะเหรี่ยงในเขตแดนไทย จะมีพระและเณรเชื้อสาย
กะเหรี่ยงหรือปะโอจากประเทศพม่ามาจำวัดเป็นส่วนใหญ่ ทำไมคนกะเหรี่ยง
ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในพื้นที่ชายแดนเขตไทย จึงต้องอาศัยพระกะเหรี่ยงหรือ
ปะโอจากประเทศพม่า คำตอบก็คือ คนกะเหรี่ยงในเขตพม่า มีประเพณี
การนับถือศาสนาพุทธและการบวชมายาวนานมากกว่า ในขณะที่คนกะเหรี่ยง
ที่ฝั่งไทยเริ่มเปลี่ยนจากศาสนาดั้งเดิมและรับเอาศาสนาพุทธและเริ่มบวช
เป็นพระภิกษุและสามเณรเมื่อประมาณสี่ทศวรรษที่ผ่านมา⁸ โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งหลังจากที่รัฐเริ่มดำเนินการโครงการธรรมจาริก (Hayami 1999)
เพื่อส่งพระสงฆ์ไปทำงานตามชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ตั้งแต่ปี 2508
เป็นต้นมาเมื่อคนกะเหรี่ยงที่อยู่ในพม่าบวชเป็นพระมานาน จะมีผู้ที่สึกออก
มาแล้วจำนวนมากที่เป็นผู้รู้ในศาสนา เมื่อแต่งงานข้ามแดนกับคนกะเหรี่ยง
ฝั่งไทย ก็จะทำหน้าที่เป็น “จอตะก่า” หรือมัคนายก ที่คุ้นเคยกับประเพณี
ปฏิบัติแบบพม่าและเป็นผู้ที่เชื่อมต่อกับพระสงฆ์ในเขตพม่า

การสร้างพื้นที่ทางศาสนาของพระสงฆ์และชุมชนย้ายถิ่น

ในบริเวณพรมแดนไทย-พม่า พบว่าพระสงฆ์และผู้ย้ายถิ่นมีการสร้าง
พื้นที่ทางศาสนา อย่างน้อย 3 รูปแบบ รูปแบบแรกคือการสร้างวัดเอง
รูปแบบนี้มักจะเป็นกรณีที่ผู้ย้ายถิ่นอยู่รวมกันขนาดใหญ่พอที่จะสามารถ
ระดมทุนสร้างวัดได้ รูปแบบที่สองคือการเข้าไปใช้พื้นที่วัดที่มีอยู่แล้ว เป็นวัด

ที่เรียกโดยรวมว่าวัด “พม่า” เนื่องจากวัดก่อตั้งโดยพระและฆราวาสที่เข้ามาจากฝั่งพม่าหรือคนในท้องถิ่นเองที่เป็นผู้ไปนิมนต์พระจากฝั่งพม่า แต่มาอยู่เป็นเวลานานแล้ว รูปแบบที่สามคือการใช้พื้นที่วัดไทยบางส่วนสร้างเจดีย์กุฏิสำหรับพระจากพม่า เป็นการแบ่งเขตพื้นที่ทางศาสนาให้ผู้ย้ายถิ่นได้ใช้ทำกิจกรรม โดยได้รับการอนุญาตจากเจ้าอาวาสวัดซึ่งเป็นคนไทย

กรณีการสร้างศาสนสถานของผู้ย้ายถิ่นเอง ซึ่งเป็นรูปแบบที่หนึ่งนั้น เป็นความริเริ่มของผู้นำชุมชนผู้ย้ายถิ่นซึ่งส่วนใหญ่จะผ่านการบวชเรียนมาจากประเทศพม่าและทำหน้าที่เป็น “มัคนายก” ร่วมกับพระสงฆ์ทางฝั่งพม่าหรือมัคนายกและผู้นำชุมชนริเริ่มสร้างวัดแล้วนิมนต์พระสงฆ์จากฝั่งพม่ามาจำวัด เช่น ตัวอย่างการสร้างวัดในพื้นที่พักพิงฯ แห่งหนึ่งที่ตั้งขึ้นในปี 2527 ปัจจุบันมีผู้นิรักษาวะเหวี่ยงกว่า 50,000 คนอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่แห่งนี้มีวัดพุทธทั้งหมด 5 วัด ในจำนวนนี้ 3 วัด เป็นวัดที่มีธรรมเนียมปฏิบัติเหมือนกัน ที่เรียกกันทั่วไปว่าเป็น “วัดบ้าน” โดยทำหน้าที่สนองตอบความต้องการของชุมชนในเรื่องกิจกรรมทางศาสนา การทำพิธีทางศาสนาในวันศีลและวันสำคัญทางพุทธศาสนา และการทำพิธีต่าง ๆ ให้กับชาวบ้าน เช่น งานบวช งานศพ เป็นต้น นอกจากนี้ วัดทั้งสาม ยังตั้งโรงเรียนและหอพักสำหรับเด็กกำพร้าและเด็กนักเรียนที่ผู้ปกครองยังอยู่ฝั่งพม่า ในบริเวณวัดด้วย ส่วนอีก 1 วัดเป็น “วัดป่า” มีสิ่งก่อสร้างขนาดเล็ก สร้างอยู่ที่หน้าผา พระฉันทและมุ่งเน้นการนั่งวิปัสสนา ทั้ง 4 วัด ถือว่าเป็นวัด “กะเหวี่ยง” มีเจ้าอาวาสพระและเถระเป็นคนกะเหวี่ยง ส่วนวัดสุดท้ายเป็นวัด “พม่า” ซึ่งเพิ่งก่อตั้งขึ้นมาไม่นาน เนื่องจากในระยะหลังจะมีคนเชื้อสายพม่าเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ มากขึ้น สำหรับทุนทรัพย์ที่ใช้สร้างและดำเนินกิจกรรมของวัดนั้น ทางวัดพึ่งตนเองเป็นหลัก เงินทั้งหมดได้มาจากการบริจาคของคนนับถือพุทธที่เลื่อมใสศรัทธาและต้องการทำบุญให้กับวัด โดยระดมทุนในรูปแบบของการทอดผ้าป่า ทอดกฐินทั้งในพื้นที่พักพิงฯ เองและระดมจากฝั่งพม่า

สำหรับวัดที่สร้างขึ้นโดยผู้ย้ายถิ่นที่อยู่นอกพื้นที่พักพิงฯ ส่วนใหญ่อยู่ในบริเวณรอบนอกของอำเภอแม่สอด ห่างไกลจากชุมชนไทย ยกตัวอย่างสองวัดที่แสดงให้เห็นความพยายามในการสร้างพื้นที่ศาสนา โดยผู้นำทางศาสนาและชุมชนย้ายถิ่น วัดแรกสร้างขึ้นในปี 2532 ชุมชนผู้ย้ายถิ่นกลุ่มนี้เดิมเป็นผู้หนีภัยที่ข้ามชายแดนกันมารวมกับคนอื่น ๆ จำนวนมาก มาอยู่ในพื้นที่ที่ทางการไทยจัดให้เป็นที่พักพิงชั่วคราว ต่อมาทางการไทยได้ยุบที่พักพิงฯ ขนาดเล็กที่กระจายอยู่ตามแนวชายแดน ให้ไปรวมกันอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ ที่อยู่ห่างจากบริเวณชายแดนเพื่อให้เกิดความปลอดภัย ผู้หนีภัยส่วนหนึ่งตัดสินใจไม่ย้ายเข้าไปอยู่ในพื้นที่พักพิงฯ แห่งใหม่ แต่อยู่ที่ตั้งพื้นที่พักพิงเดิม ทำงานรับจ้างคนเมืองในหมู่บ้าน จนกระทั่งบางคนสามารถมีที่นาที่ไร่ของตนเอง ตั้งหลักปักฐานเป็นชุมชนใหม่ที่ต่อมาขยายพื้นที่ใกล้เคียงกับหมู่บ้านของคนไทย ลูกหลานเริ่มแต่งงานกับคนเมืองในพื้นที่และได้รับสัญชาติไทย สำหรับพระองค์แรกของวัดเป็นพระที่อพยพมาพร้อมกับขรवासเมื่อสามสิบปีที่แล้ว ภายหลังพระกลับไปฝั่งพม่า แต่มีลูกศิษย์ที่บวชในเขตไทยเป็นเจ้าอาวาสต่อจนถึงปัจจุบัน สำหรับที่ดินที่สร้างสำนักสงฆ์นั้นเป็นที่ดินที่เคยปลูกพืชสวน แต่คนหัดคนเมืองซึ่งมีภรรยาเป็นคนกะเหรี่ยงย้ายถิ่น เป็นผู้บริจาคให้หมคนายกและกรรมการวัดซึ่งเข้ามาอยู่ในเขตไทยได้กว่า 30 ปี มีบทบาทสำคัญในการดูแลกิจการในวัดและจัดกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ทั้งนี้รูปแบบของศาสนสถานจะมีลักษณะและสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นกะเหรี่ยง เช่นการวาดฝาผนังในศาลาเป็นรูปภูเขาส่วยกะบิน ที่อยู่ในเมืองพะอัน รัฐกะเหรี่ยง ประเทศพม่า ภูเขานี้เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงในพม่า วัดนี้ใช้ธรรมเนียมปฏิบัติแบบพม่าเช่นการสวดภาษาพม่า ลักษณะพิเศษคือการฉันเจ นั่งสมาธิ ปัจจุบันมีพระ 5-6 รูป เณรอายุมาก 1 รูป และ แม่ชี 1 รูป ที่วัดยังมีการสืบทอดการรำตง ซึ่งแสดงในงานพิธีทางศาสนา ประกอบด้วยวงดนตรีพื้นบ้านประเภทซ้อง กลอง ฉิ่งฉาบ และกลุ่มผู้หญิงที่รำรำไปตามทำนองดนตรีและเพลงที่แต่งขึ้นเอง และร้องกันเองโดยนักดนตรีและผู้รำรำ

การสร้างพื้นที่พุทธศาสนาในรูปแบบที่สอง คือการที่ผู้ย้ายถิ่นเข้าไปร่วมทำบุญหรือออกแรงสร้างสิ่งก่อสร้างในวัดที่มีอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัด “พม่า” ที่เจ้าอาวาสหรือพระในวัดบางองค์มาจากประเทศพม่า สามารถพูดหรือเทศน์เป็นภาษาพม่าหรือกะเหรี่ยงได้ รวมทั้งมีจาริตปฏิบัติแบบพม่าจากการเข้าร่วมในงานพิธีออกพรรษาปี 2554 ในวัด “พม่า” ในตัวอำเภอแม่สอดแห่งหนึ่ง ผู้วิจัยเห็นผู้ที่มาร่วมทำบุญมีทั้งชาวบ้านไทยซึ่งก็เป็นลูกหลานของคนไทใหญ่และคนเชื้อสายอื่นๆ ที่ตั้งถิ่นฐานในอำเภอแม่สอดมานาน และชาวบ้านที่ข้ามมาจากฝั่งพม่า ทั้งที่อยู่มานานแล้วและที่มาใหม่ ซึ่งสังเกตเห็นได้ชัดเจนจากลักษณะการแต่งกายและการประเทืองผิวด้วยทานาคา^๑ สำหรับชาวบ้านไทยจะเข้าไปนั่งในศาลาการเปรียญหลังใหญ่ ซึ่งมีพระสงฆ์แบบไทย ในขณะที่ชาวบ้านที่ย้ายถิ่นมาไม่นานนักและมีฐานะไม่ดีนัก จะอยู่บริเวณศาลาเล็กที่อยู่รอบนอก ซึ่งเป็นที่จำวัดของพระจากพม่า มีการถวาย อาหารและเครื่องไทยทานและรับพรแบบพม่า

อีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นวัด “พม่า” ที่อยู่นอกตัวอำเภอแม่สอด ผู้ย้ายถิ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานชาวกะเหรี่ยงเข้าไปใช้พื้นที่ในวัดอย่างสะดวกใจมากกว่า เพราะวัดอยู่ในหมู่บ้านกะเหรี่ยงไทย วัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2524 โดยมีเจ้าอาวาสเป็นพระกะเหรี่ยงที่ชาวบ้านไปนิมนต์มาจากฝั่งพม่า ปัจจุบันเจ้าอาวาสมีบัตรประชาชนไทยแล้ว จึงมีสถานภาพที่มั่นคง วัดกลายเป็นที่พักพิงของผู้ย้ายถิ่น มีเยาวชนย้ายถิ่นหลายคนมาอยู่ในวัดค่อนข้างถาวร ทำงานเป็นแรงงานสร้างสิ่งก่อสร้างในวัดจำนวนมาก สร้างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ รูปปั้นเทวดา วิหาร ศาลาปฏิบัติ และห้องนั่งสมาธิ ช่วงเข้าพรรษาจะมีพระจากฝั่งพม่ามาจำวัดกันหลายรูป ในช่วงพิธีกรรมสำคัญพิเศษ ผู้ที่มาช่วยเตรียมงานในวัดส่วนใหญ่เป็นแรงงานย้ายถิ่นและลูกหลาน โดยจำนวนผู้ย้ายถิ่นจากฝั่งพม่าที่อยู่ในหมู่บ้านนี้มีถึงหนึ่งในสามของครัวเรือนทั้งหมด

การสร้างพื้นที่ทางพุทธศาสนาในรูปแบบที่สามคือการเข้าไปใช้พื้นที่ส่วนหนึ่งของวัดไทยในการสร้างศาสนวัตถุและอาคารสถานที่โดยเจ้าอาวาส

ที่เป็นคนเมือง ได้อนุญาตให้หลวงพ่อบุญธรรม RB ซึ่งเป็นพระอาวุโสชาวกะเหรี่ยงจากพม่า มาจำวัดและทำกิจกรรมต่างๆ ของสงฆ์ในบริเวณที่แบ่งเขตให้อย่างชัดเจน ทำให้มีลักษณะเหมือนกับมีสองวัดติดกัน แต่ละส่วนมีกลุ่มศรัทธาที่แยกกัน ระหว่างศรัทธาคนไทยและศรัทธาที่เป็นผู้ย้ายถิ่น สำหรับหลวงพ่อบุญธรรม RB นั้นมีชื่อเสียงในทางคาถาอาคม ปัจจุบันอายุ 71 ปีบวชมาแล้วถึง 51 พรรษา เคยอยู่ในฐานที่มั่นมาเนอรัปโลว์ของเคเอ็นยู เมื่อฐานที่มั่นแตกปี 2537 เดินทางหนีผ่านทางตำบลแม่จัน ไปยังด่านเจดีย์สามองค์ ไปสร้างเจดีย์ฝั่งพม่า ตอนหลังมาอยู่ที่พื้นที่พักพิงฯ แห่งหนึ่งเป็นเวลา 3 ปี 5 เดือน จากนั้นย้ายมาอยู่วัดในชุมชนกะเหรี่ยงไทยที่เจ้าอาวาสเป็นกะเหรี่ยงจากพม่าเป็นเวลา 2 ปี 7 เดือน จึงย้ายมาอยู่ที่นี่ได้ประมาณ 3 ปี หลวงพ่อบุญธรรมให้เหตุผลที่มาอยู่ที่นี่ว่า “ได้ยินข่าวว่าสถานที่ตรงนี้แรง มีคนจะมาสร้างพระธาตุหลายคน แต่ไม่สำเร็จ เขาก็เลยไปนิมนต์มาอยู่ที่นี่ ตอนมาอยู่ใหม่ๆ ที่ตรงนี้เป็นป่าไม้ไผ่ มาริเริ่มสร้าง” และให้ข้อมูลว่าผู้ที่มาร่วมออกทุนในการสร้างเจดีย์ขนาดใหญ่มีทั้งคนไทย คนพม่า และแรงงานที่ย้ายจากพม่ามาทำงานในอำเภอแม่สอดและบริเวณข้างเคียง แต่เงินบริจาคส่วนใหญ่มาจากคนฝั่งพม่า

“บุญธรรม” ของหลวงพ่อบุญธรรม RB ในความเชื่อของชาวพุทธทั่วไป ได้จากปัจจัยสำคัญ 3 ประการเป็นอย่างน้อย ประการแรกได้แก่ การบวชเป็นพระเป็นเวลานาน เพราะการเป็นพระหมายถึงการรักษาศีลและวินัยที่เข้มงวดกว่าคนที่ไม่ได้บวชหรือเรียกว่า “ฆราวาส” ทั่วไป การที่ผู้ชายส่วนใหญ่จะบวชเป็นเวลาล้น พระที่มีพรรษาสูง จึงได้รับความเคารพอย่างสูงจากพระที่มีพรรษาน้อยกว่า และจากฆราวาสทั่วไป ชาวบ้านกะเหรี่ยงจะเรียกพระที่มีพรรษาสูงเหล่านี้ว่า “พระผู้ใหญ่” หรือภาษากะเหรี่ยงว่า “ซอคาพะโด” พระผู้ใหญ่ในอาณาบริเวณชายแดนจะได้รับการยอมรับให้ทำพิธีบวชพระได้โดยไม่ต้องมีการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปฌาย์เหมือนกับกรณีคณะสงฆ์ไทย ประการที่สอง การเดินทางไปในพื้นที่ทุรกันดาร เพื่อเผยแผ่ธรรมะและฟื้นฟู

ศาสนา ด้วยการบูรณสังฆรณ์วัดหรือสร้างวัดหรือศาสนสถานใหม่ ถือเป็นการสะสมบุญอันเป็นที่มาของอำนาจศักดิ์สิทธิ์ในกรณีของหลวงพ่อบุญรอด นอกจากการเดินทางในพื้นที่ทุรกันดารแล้ว การที่หลวงพ่อบุญรอดอยู่ในเขตสู้รบเป็นเวลาหลายปี โดยไม่เป็นอันตรายก็ถือเป็นการแสดงออกซึ่งความศักดิ์สิทธิ์ และประการสุดท้าย การมีความรู้ในเรื่องของการทำนายทายทัก สะเดาะเคราะห์ คาถาอาคม ซึ่งเป็นความรู้และการปฏิบัติที่แก้ปัญหาในชีวิตประจำวันหรือเพื่อสร้างความมั่นใจในการดำรงชีวิต

กฎและศาลาของหลวงพ่อบุญรอด RB จึงกลายเป็นบริเวณที่แรงงานจากประเทศพม่าที่อยู่ในอำเภอแม่สอด ทั้งที่เป็นแรงงานเชื้อสายพม่าและกะเหรี่ยงมาทำบุญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวันสำคัญทางศาสนาเช่น วันออกพรรษาจะมาทำบุญกับหลวงพ่อบุญรอดจำนวนมาก แรงงานเชื้อสายพม่าที่มาทำงานโรงงานในอำเภอแม่สอดและบริเวณโดยรอบ นอกจากเดินทางมากันเองแล้ว ทางลูกศิษย์ของหลวงพ่อบุญรอด RB ซึ่งมีทั้งที่เป็นพระจากฝั่งพม่าและฆราวาสที่เป็นกะเหรี่ยงที่มีบัตรประชาชนไทย จะเอารถไปรับแรงงานจากที่พักที่ใกล้โรงงานมาร่วมทำบุญทั้งที่เป็นตัวเงินและวัตถุเช่นข้าวสาร และนำอาหารมาถวายและเลี้ยงคนมาร่วมทำบุญด้วยกัน

ในบรรดาพื้นที่ทางศาสนาทั้งสามรูปแบบได้แก่ วัดที่สร้างขึ้นโดยชุมชนย้ายถิ่นเอง วัด “พม่า” ที่ชุมชนย้ายถิ่นเข้าไปร่วมทำกิจกรรม และส่วนหนึ่งของพื้นที่วัดไทยที่จัดการโดยพระจากพม่า รูปแบบที่ 1 ถือได้ว่าอำนาจในการดูแล ขึ้นอยู่กับพระ มัคทายกและกรรมการวัดซึ่งเป็นผู้ย้ายถิ่นอย่างค่อนข้างเต็มที่ แม้ต้องแจ้งให้ทางผู้ใหญ่บ้านคนไทยทราบเมื่อจะมีการสร้างหรือดำเนินกิจกรรมทางศาสนาที่สำคัญ เช่น การบวช ฯลฯ อธิปไตยในพื้นที่ทางศาสนาขึ้นอยู่กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูป ผ่านสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น เจดีย์ รอยพระพุทธรูป พระพุทธรูป รวมทั้งความเชื่อในเทพอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงกับพระพุทธรูป เช่น แม่พระธรณี พระอุปคุต ฯลฯ ซึ่งจะพบรูปแบบ

อยู่ภายในพื้นที่วัด รวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ท้องถิ่นเช่น ผีอารักษ์ ซึ่งมีหอผีตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่วัดด้วย สำหรับพื้นที่ทางศาสนาในรูปแบบที่ 3 พระและภิกษุสงฆ์ มีอำนาจดูแลอย่างเต็มที่เฉพาะพื้นที่ส่วนที่เจ้าอาวาสวัดไทยอนุญาตให้ใช้ ซึ่งจะเห็นว่ามีอำนาจในการจัดการพื้นที่ดังกล่าวน้อยกว่า เมื่อเทียบกับรูปแบบที่ 1 เพราะในทางนิตินัยแล้วเจ้าอาวาสไทยเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองวัด ส่วนพื้นที่ทางศาสนาแบบที่ 2 คือการใช้พื้นที่วัด “พม่า” ที่มีอยู่ ปัจจุบันถือเป็นวัดที่อยู่ภายใต้คณะสงฆ์ไทย แม้จะมีพระสงฆ์จากพม่ามาจำวัดอยู่บ้าง และมีผู้ย้ายถิ่นเข้าไปทำบุญทำทานกับพระสงฆ์เหล่านั้น แต่อำนาจสิทธิ์ขาดอยู่ที่เจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดซึ่งเป็นสัญชาติไทย อย่างไรก็ตาม การดำรงอยู่ของพื้นที่ทางศาสนาและอธิปไตยในพื้นที่ของพระและชุมชนย้ายถิ่นไปทิศทางใด ขึ้นอยู่กับการอุปถัมภ์และเกื้อกูลของคณะสงฆ์และชุมชนไทย

ความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ไทยกับพระสงฆ์และชุมชนพุทธศาสนาย้ายถิ่น

การดำเนินการสร้างวัดและสำนักสงฆ์และการจัดกิจกรรมของพระและชุมชนย้ายถิ่นเป็นไปได้แม้จะไม่ถูกหลักกฎหมาย เกิดจากเงื่อนไขที่สำคัญสี่ประการ ประการแรกคือการที่พระและผู้นำศาสนาของชุมชนย้ายถิ่นอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระผู้ใหญ่ในคณะสงฆ์ไทย วัดของผู้ย้ายถิ่นแต่ละวัดอยู่ภายใต้การดูแลของเจ้าคณะตำบล ทั้งนี้เจ้าคณะตำบลซึ่งเป็นพระผู้ใหญ่ที่อยู่ตามชายแดน ในอดีตที่ผ่านมาก็เคยมีความสัมพันธ์กับพระผู้ใหญ่ฝั่งพม่า โดยการไปมาหาสู่กันหรือนิมนต์แต่ละฝ่ายมาร่วมงานเมื่อมีการจัดงานบุญ การระดมทุนก็มักจะทำข้ามชายแดนตามเครือข่ายญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูงที่อยู่ข้ามชายแดนอยู่แล้ว ความสัมพันธ์ที่มีในกิจกรรมทางศาสนา ทำให้มีความคุ้นเคยและไม่เกิดกันว่าพระมีเชื้อชาติหรือสัญชาติอะไร นอกเหนือจากนั้น พระเชื้อสายกะเหรี่ยงจากพม่ายังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับ

พระกะเหรี่ยงสัญชาติไทย ซึ่งแต่เดิมบรรพบุรุษก็เคยอยู่ฝั่งพม่า แต่ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสในหลายวัดรวมทั้งวัด “พม่า” ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นวัดไทย ประการที่สอง คือความปรารถนาของพระไทยที่จะฟื้นฟูทำนุบำรุงศาสนาพุทธให้รุ่งเรือง เนื่องจากผู้ชายและเด็กชายในเขตประเทศไทยบางเป็นพระและเณรน้อยลง ในขณะที่ความต้องการสถานที่และการปฏิบัติทางศาสนามีมากขึ้น อันเนื่องจากการอพยพข้ามแดนมาของแรงงานจากประเทศพม่า การให้การอุปถัมภ์พระจากพม่าจึงเป็นสิ่งที่กระทำอย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น พระย้ายถิ่นที่เป็นพระผู้ใหญ่หรือเจ้าอาวาสสามารถจำวัดอยู่ได้ในเขตไทย โดยการอ้างอิงพระผู้ใหญ่ในเขตไทย ในขณะเดียวกันพระย้ายถิ่นที่เป็นลูกวัดก็อ้างอิงพระย้ายถิ่นที่เป็นเจ้าอาวาสในกรณีที่มีเจ้าหน้าที่รัฐไทยเข้ามาตรวจสอบ ดังคำให้สัมภาษณ์พระที่อยู่ ณ วัดในพื้นที่พักพิงฯ ซึ่งเมื่อถามว่า การเดินทางในเขตไทยมีปัญหาอุปสรรคจากการตรวจสอบของเจ้าหน้าที่หรือไม่ พระบอกว่าไม่เคยมีประสบการณ์การถูกตรวจถูกจับ แม้จะเดินทางโดยรถโดยสารประจำทางระหว่างอำเภอท่าสองยางและอำเภอแม่สอดหลายครั้ง ปกติเมื่อผ่านด่านเจ้าหน้าที่ถามว่าอยู่ที่ไหน ก็จะตอบเป็นภาษาไทยไป ผู้เขียนถามว่า “ถ้าหากถูกตรวจถูกจับจริง เตรียมตัวจะทำอย่างไร” พระบอกว่ามีเอกสารแสดง เอกสารที่อ้างถึงคือสมุดบันทึกเล่มเล็กที่มีลายมือของเจ้าอาวาสเขียนภาษาพม่าเขียนรับรองว่าเป็นพระจริง บอกชื่อและวัดที่จำพรรษา พระบอกว่าถ้าตำรวจจะจับ ก็จะอ้างว่า รู้จักพระไทยที่เป็นพระผู้ใหญ่ที่อยู่ตำบลข้างเคียง พระย้ำกับผู้เขียนอีกว่า ไม่เคยถูกขอตรวจบัตรหรือได้ข่าวว่าพระรูปอื่นถูกจับ (สัมภาษณ์อำเภอท่าสองยาง 26 เมษายน 2555) ผู้เขียนพบพระย้ายถิ่นบางองค์ก็จะพบวิธีการแสดงเอกสารแบบเดียวกัน ครั้งหนึ่งผู้เขียนถามพระองค์หนึ่งว่าชื่ออะไร พระไม่ตอบแต่กลับไปที่กุฏิชั่วคราวหนึ่งก็เอาเศษกระดาษที่มีชื่อฉายาของพระเป็นภาษาไทย เขียนโดยเจ้าอาวาสกะเหรี่ยงสัญชาติไทยให้ผู้เขียนดู

ประการที่สามที่ทำให้พระสงฆ์และชุมชนย้ายถิ่นมือถีปไตยในพื้นที่ศาสนาที่ได้สร้างขึ้น คือการที่พระและเจ้าหน้าที่รัฐไทยให้การยอมรับบุญบารมี และความศักดิ์สิทธิ์ของพระและพื้นที่ทางศาสนา เช่น กรณีหลวงพ่อบุญบารมีที่เป็นพระผู้ใหญ่และมีชื่อเสียงในด้านความศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ยอมรับของพระไทยซึ่งเป็นเจ้าอาวาส และนิมนต์หลวงพ่อบุญบารมีมาอยู่ในบริเวณหนึ่งของวัดจนสามารถก่อสร้างเจดีย์ขนาดใหญ่จนสำเร็จ เมื่อผู้เขียนถามถึงการจัดการพื้นที่บริเวณที่หลวงพ่อบุญบารมีอยู่ซึ่งดูเหมือนมีผู้มาร่วมทำบุญกันมากทั้งแรงงานย้ายถิ่นและคนไทย เจ้าอาวาสกล่าวว่า “ไม่ค่อยไปละลาบละล้วงว่าเงินทองเขาเอาไปทำอะไรอย่างไร” และกล่าวถึงหลวงพ่อบุญบารมีว่า “พระมาช่วยทำเจดีย์มีบุญบารมีมาก ทำไม่นานก็เสร็จ ช่วงทำเจดีย์ก็นิมนต์ให้อยู่ มีคนมาหาเยอะมาจากหลายที่” (สัมภาษณ์ อำเภอมะนัง 25 ตุลาคม 2554)

หลวงพ่อบุญบารมี ไม่เพียงแต่เป็นที่รู้จักในกลุ่มพระสงฆ์ไทย แต่ยังได้รับความศรัทธาจาก ทหารตำรวจ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และนักธุรกิจในพื้นที่จากชื่อเสียงในเรื่องของ “บุญบารมี” และความศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ทางพระสงฆ์ เจ้าหน้าที่รัฐและนักธุรกิจไทยยังใช้ประโยชน์จากความศักดิ์สิทธิ์ของพระบุญบารมี และพระผู้ใหญ่ที่มาจากเขตประเทศพม่าอีกหลายองค์ในการผลิตเครื่องรางของขลังเพื่อจำหน่าย ตัวอย่างการร่วมกันจัดทำวัตถุมงคลในปี 2549 โดยวัดไทย ศูนย์พระเครื่องและสำนักงานไปรษณีย์ไทย โดยมีพระจากพม่ารวมถึงพระบุญบารมี จำนวนทั้งหมด 5 รูปเข้าร่วมในพิธีปลุกเสก ตามที่ปรากฏรูปพระในโปสเตอร์ (ภาพที่ 1) และคำบรรยาย “...การจัดสร้างเหรียญและรูปเหมือนพระพุทธรูปปางประทานพรล้อมรอบด้วยอักขระภาษาพม่า พระคาถาบทเหตูปัจจโยรอบองค์พระรัศมี 24 แฉก เปรียบประดุจแสงเปล่งฉัพพรรณรังสีแห่งพระพุทธานุภาพ บารมีในองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแผ่พลังปัดเป่าสิ่งเลวร้าย มหันตภัย ...ให้แคล้วคลาดปลอดภัย..กอบปรกับครั้งแรกที่ได้กราบอาราธนานิมนต์พระเถระจารย์ฝ่ายพม่าถึง 5 รูปที่มีวิชา

ภาพที่ 1 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์อิทธิวัตุมงคล

อาคมแก่กล้าในญาณสมาบัติชั้นสูงนั่งปรกแผ่พลังจิตสู่องค์พระเต็มบริบูรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นพิธีที่เข้มขลัง ศักดิ์สิทธิ์ พิเศษสุดแห่งปี 49”

ด้วยเหตุนี้ พระที่ถือว่ามี “บุญบารมี” เหมือนหลวงพ่อบุญรอด RB จึงมีสถานะ ยกเว้นให้จำวัดอยู่ในเขตดินแดนไทยได้อย่างค่อนข้างถาวรและเดินทางไปมาสะดวก ผู้เขียนถามหลวงพ่อบุญรอด RB ว่า “หลวงพ่อบุญรอดที่นี่มีปัญหาเรื่องตำรวจเข้ามาตรวจสอบหรือไม่” หลวงพ่อบุญรอด RB ตอบว่า “ไม่มีอะไร อยู่สบายดี” และอธิบายเพิ่มเติมว่า “เพราะรู้จักพระผู้ใหญ่หลายรูป ทั้งที่เป็นเจ้าอาวาส เจ้าคณะอำเภอและเจ้าคณะจังหวัด” และเมื่อถามว่า “แล้วเวลาเดินทางผ่านด่านตรวจมีปัญหาการตรวจเช็คจากตำรวจหรือไม่” หลวงพ่อบุญรอด RB บอกว่าไม่มีปัญหาเพราะตำรวจรู้จักจากรูปของพระที่ติดอยู่ในโปสเตอร์ หลวงพ่อบุญรอด RB ยังบอกว่าเมื่อก่อนได้ใบรับรองที่สามารถผ่านแดนไทยจากนายพลของไทย

ที่เคยมีอำนาจในกองทัพและรัฐบาลไทย⁹ โดยหลวงพ่อบอกเล่าว่าเคยพบกับนายพลไทยที่ฐานที่มั่นมาเนอรัปเปอร์ของเคเอ็นยู แต่ในช่วงที่รัฐบาลพม่าเข้ามาบุกยึด หลวงพ่อต้องอพยพหนีอย่างฉุกเฉินทุก ทำให้เอกสารสำคัญและใบรับรองดังกล่าวหายไป (สัมภาษณ์ 11 ตุลาคม 2554)

ประการสำคัญสุดท้ายที่ทำให้พื้นที่ศาสนาของผู้ย้ายถิ่นได้รับการยอมรับคือ การที่ชุมชนผู้ย้ายถิ่นภายใต้การนำของพระและกรรมการวัดให้ความร่วมมือทั้งด้านแรงงาน และทุนในการทำนุบำรุงวัดไทย เมื่อมีกิจกรรมทางศาสนาอะไรในชุมชนไทย ทางกรรมการวัดและสมาชิกชุมชนก็จะไปร่วมทุกครั้ง ผู้เขียนพบกับมัคนายกย้ายถิ่นขณะพาลูกบ้านนั่งรถกระบะไปร่วมงานศพพระผู้ใหญ่ในตำบล มัคนายกบอกว่า “หลวงพ่ที่มรณภาพนี้ก็เป็นหลวงพ่อของเราเช่นกัน” ในงานฉลองพระธาตุที่จัดขึ้นโดยเทศบาลตำบลแห่งหนึ่งในช่วงสงกรานต์ปี 2555 พระ มัคนายก กรรมการวัด และสมาชิกชุมชนย้ายถิ่นซึ่งส่วนใหญ่เป็นคณะรำตง ไปร่วมพร้อมต้นผ้าป่า ในงานมีเวทีการแสดงดนตรีและการประชาสัมพันธ์เรื่องต่างๆ คณะรำตงขอมีส่วนร่วมในการแสดงบนเวที หลังจากได้รับอนุญาต จึงพากันไปแต่งตัวอย่างสวยงามแต่คอยจนแล้วจนรอด สุดท้ายก็ไม่ได้แสดง เพราะผู้จัดงานบอกว่าเวลาไม่มีเพียงพอ จากงานสงฆ์นำพระธาตุ ทางคณะเดินทางต่อไปงาน “ดำหัว” หรือแสดงความคารวะต่อเจ้าคณะตำบล หลังจากถวายผ้าป่าแล้ว ทางคณะรำตงมีโอกาสดูที่เวทีของวัดนี้ โดยมีผู้สนใจดูจำนวนไม่น้อย อย่างไรก็ตามการรำรำต้องหยุดกึ่งกลางหลังจากรำไปประมาณ 10 นาที ทั้งๆ ที่ยังรำไม่เสร็จกระบวนท่า เพราะโฆษกบอกว่าหมดเวลาแล้ว อย่างไรก็ตาม การตระเวนไปพร้อมกับต้นผ้าป่าเพื่อร่วมทำบุญและร่วมแสดงรำตงตามงานต่างๆ ทำให้พระและมัคนายกย้ายถิ่นเป็นที่รู้จักดี ในหมู่พระ มัคนายกและกรรมการวัดคนไทย ที่เปิดโอกาสให้ชุมชนผู้ย้ายถิ่นเข้ามาร่วมกิจกรรมของวัดไทย แม้บางครั้งพื้นที่ไม่ได้เปิดให้อย่างเต็มที่ก็ตาม

คณะสงฆ์และรัฐไทย

ข้อถกเถียงพื้นฐานประการหนึ่งในเรื่องการปกครองคณะสงฆ์ไทยคือ ควรปกครองโดยยึดหลักพระธรรมวินัยหรือยึดหลักกฎหมายของรัฐ หรือควรจัดลำดับความสำคัญอย่างไร รวมทั้งการที่คณะสงฆ์จะเป็นอิสระต่อการควบคุมของรัฐได้หรือไม่อย่างไร ข้อถกเถียงดังกล่าวมีที่มาจากการกำหนดโครงสร้างการปกครองสงฆ์ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ที่ระบุให้สมเด็จพระสังฆราช ที่ได้รับการสถาปนาจากพระมหากษัตริย์ เป็นประธานกรรมการมหาเถรสมาคม โดยมีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคม โดยตำแหน่ง พระราชบัญญัตินี้ กำหนดให้มหาเถรสมาคมมีหน้าที่ที่สำคัญได้แก่ ปกครองคณะสงฆ์ ปกครองและกำหนดการบรรพชาสามเณร ควบคุมและส่งเสริมการศาสนา ศึกษา รักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังแบ่งเขตปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคออกเป็น ภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล โดยแต่ละเขตมีเจ้าคณะเป็นผู้ปกครอง ส่วนรายละเอียดวิธีปฏิบัติ เรื่องการสร้าง การตั้ง ย้ายหรือยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา จะมีระบุในกฎกระทรวง ซึ่งเชื่อมโยงกับการปกครองของรัฐไทย เช่น การขออนุญาตสร้างวัด และตั้งวัด ซึ่งระบุเอกสารที่ต้องใช้ประกอบเช่น เอกสารสิทธิในที่ดิน สำเนาบัตรประจำตัวประชาชน และสำเนาทะเบียนบ้านของผู้ขออนุญาตสร้างวัดและตั้งวัด สำหรับการตั้งวัดต้องมีสำเนาหนังสือสุทธิของพระภิกษุที่จะเป็นเจ้าอาวาสและพระภิกษุที่อยู่จำพรรษา ประกอบการขออนุญาตด้วย

ความแตกต่างของการปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยกับการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เห็นได้ชัด เช่น ตัวอย่างที่หยิบยกขึ้นมาในการสัมมนาเรื่องวิกฤตพุทธศาสนาในสยาม (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร 2542: 242) ที่ว่า ในหลักพระธรรมวินัยนั้น วัดวาอารามนั้น สร้างมาเพื่อให้พระสงฆ์ที่จรมาจากสี่ทิศ ดังนั้น ตอนถวายวิหารถวายวัดวาอารามจะต้องบอกว่าขอถวาย

วิหารนี้แก่พระสงฆ์ที่มาจากสี่ทิศ แต่พ.ร.บ.คณะสงฆ์ 2505 มาตรา 38 ระบุว่าเจ้าอาวาสมีอำนาจจะสั่งให้ใครอยู่วัด ออกจากวัดก็ได้ ซึ่งไม่ตรงกับพระธรรมวินัย นอกจากนี้การกำหนดให้พระต้องสังกัดวัดใดวัดหนึ่ง ก็ผิดจากหลักพระธรรมวินัย พระศรีปริยัติโมลี (อั้งแล้ว: 244) กล่าวว่า “หลักเดิมจริง ๆ พระไม่มีสังกัดนี่เป็นเรื่องธรรมดามาก พระจะจาริกไปที่นั่นที่นี้ ไปสอนธรรมะ แต่กฎหมายระบุว่า องค์ไหนไม่มีสังกัดให้จับสึกได้ สวนทางกับพระวินัยที่มีอยู่เดิม หลักของพระวินัยซึ่งน่าจะเป็นหลักใหญ่แต่ถูกกฎหมายมาครอบเสีย กฎหมายมาใหญ่เหนือพระธรรมวินัย”

ในหนังสือสรุปการสัมมนาเล่มเดียวกัน ปรีชา ช้างขวัญยืน (อั้งแล้ว: 289) บรรยายว่า “รัฐธรรมนูญฉบับใหม่นี้ให้เสรีภาพทางศาสนาและไม่มีข้อความที่แสดงว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ รัฐจึงไม่มีความชอบธรรมที่จะมีพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์อีกต่อไป เพราะจะเป็นการไม่ยุติธรรม เนื่องจากพระพุทธศาสนาถูกปกครอง แต่ศาสนาอื่นมีเสรีภาพที่จะไม่ถูกปกครอง ศาสนากับรัฐจะได้แยกกันเป็นคนละส่วน และฝ่ายรัฐก็ไม่ต้องช่วยเหลืออะไรแก่พุทธศาสนาเป็นพิเศษดังที่เคยเป็นมา”

ในทางแพร่ของแนวทางการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและจารีตประเพณีดั้งเดิม กับแนวทางการปฏิบัติตามพระราชบัญญัติ ทำให้พระสังฆาธิการในอาณาบริเวณชายแดนไทย-พม่า เลือกที่จะปฏิบัติตามแนวทางแรกมากกว่าแนวทางหลัง เราจึงเห็นการที่พระและชุมชนย้ายถิ่นมีช่องโอกาสในการสร้างพื้นที่ทางศาสนาตนเองในรูปแบบต่าง ๆ แม้สถานภาพจะไม่คงที่เพราะพระสังฆาธิการในท้องถิ่นเองก็จะเผชิญกับการกดดันจากคณะสงฆ์ส่วนกลางรวมทั้งเจ้าหน้าที่รัฐไทยที่ยืนยันให้ปฏิบัติตามกฎหมาย

บทอภิปราย

บทความใช้ความหมายของ “อธิปไตย” ที่ไม่ผูกติดกับรัฐและอ้างอิงอำนาจตามกฎหมายเพียงอย่างเดียว แต่ถูกสามารถสถาปนาขึ้นได้โดยกลุ่มต่างๆ ในหลายพื้นที่ ทั้งที่เป็นทางการ ไม่เป็นทางการ และอีกหลายรูปแบบ โดยมีการซ้อนทับและต่อรองกันอยู่ ตามแนวคิดของ Hansen and Stepputat (2005) ที่กล่าวไว้ตอนต้น โดยเสนอว่าในอาณานิคมพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนย้ายถิ่นได้สร้างอธิปไตยขึ้นในพื้นที่ทางศาสนาที่สร้างขึ้นในหลายรูปแบบ ที่มีความทับซ้อนกับอธิปไตยในพื้นที่ศาสนาที่อยู่ภายใต้อำนาจของคณะสงฆ์ไทยและอยู่ในดินแดนภายใต้อำนาจอธิปไตยตามกฎหมาย โดยเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของพื้นที่พุทธศาสนาของผู้ย้ายถิ่น ได้แก่ การที่คณะสงฆ์ท้องถิ่นให้การอุปถัมภ์โดยยึดหลักกรรมวินัย และจารีตประเพณีของความสัมพันธ์ระหว่างคณะสงฆ์ข้ามแดนที่มีมายาวนาน เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นยังให้การผ่อนปรนในการจัดการกับพื้นที่ทางศาสนาที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง อีกทั้งพระย้ายถิ่นที่เชื่อกันว่ามีบุญบารมีหลายองค์ยังได้รับความคุ้มครองจากเจ้าหน้าที่รัฐระดับสูง และการยอมรับอย่างกว้างขวางในกลุ่มข้าราชการท้องถิ่นและนักธุรกิจ

คณะสงฆ์ท้องถิ่นในพื้นที่อาณานิคมชายแดนจึงไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ต่างจากข้อสรุปของงานศึกษาที่เห็นว่าคณะสงฆ์อยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยและอุดมการณ์ชาตินิยมอย่างสิ้นเชิง เช่น งานของ Duncan (2004: 155) ที่กล่าวว่า “ความสัมพันธ์ที่ต้องพึ่งพากันระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ทำให้พุทธศาสนาแสดงบทบาทสร้างความชอบธรรมให้อำนาจอธิปไตยและคำสอนที่เป็นสากลของพุทธศาสนาถูกทำให้อยู่ภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยม” Duncan (2004: 159) ยังเห็นว่าพุทธศาสนาในประเทศไทยว่ามีลักษณะที่เป็นกิจการภายในเป็นหลัก มีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการน้อยมากกับคณะสงฆ์ในประเทศเพื่อนบ้าน โดยบอกว่า พระไทย ลาว กัมพูชา และพม่าไม่ค่อย

เดินทางไปเยี่ยมกันและกัน ซึ่งอาจจะเป็นจริงในระดับที่เป็นทางการหรือระดับชาติ แต่ในอาณาบริเวณชายแดนจะพบความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ทั้งในระดับปัจเจก และกับคณะสงฆ์ในระดับต่าง ๆ มีการเดินทางไปเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาที่จัดขึ้นในแต่ละเขตแดน มีโครงการร่วมกันสร้างศาสนสถาน การสอนพระธรรม การรื้อฟื้นอักษรเขียน ฯลฯ

กล่าวโดยสรุปแล้ว ในพื้นที่อาณาบริเวณชายแดน พื้นที่ทางศาสนาถูกสร้างขึ้นโดยพระสงฆ์และผู้ย้ายถิ่น จึงถือเป็นเขตอธิปไตยแบบหนึ่งที่อำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ความคุ้มครองอยู่ อย่างไรก็ตาม อธิปไตยในพื้นที่ทางศาสนาดังกล่าวมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ ไม่ได้ถูกยอมรับโดยกฎหมายไทย การดำรงอยู่ต้องพึ่งพิงคณะสงฆ์ โดยใช้ธรรมวินัยและจารีตประเพณี มากกว่าการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างเต็มที่ ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ของรัฐเองก็ให้ความเคารพต่อการปกครองของคณะสงฆ์ ยอมรับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่สูงกว่าอำนาจทางกฎหมาย การดำรงอยู่ของอธิปไตยในพื้นที่ศาสนาจึงขึ้นอยู่กับการช่วงชิงตีความปฏิบัติการทางศาสนาทั้งในทางธรรมวินัยและหลักกฎหมาย ภายในและระหว่างคณะสงฆ์ รัฐไทย และชุมชนพุทธศาสนาย้ายถิ่น

เชิงอรรถ

- 1 ข้อมูลที่ใช้ในบทความนี้ได้มาจากการดำเนินโครงการวิจัยเรื่อง “พื้นที่ทางศาสนา และการปรับสร้างอัตลักษณ์ของผู้ย้ายถิ่นในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า” (กรกฎาคม 2554-มิถุนายน 2555) โดยพื้นที่วิจัยครอบคลุมบริเวณอำเภอท่าสองยาง แม่สอด แม่ระมาดและพบพระ จังหวัดตาก ผู้เขียนขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่สนับสนุนงบประมาณสำหรับการดำเนินโครงการ
- 2 พื้นที่ชายแดนไทยถูกกำหนดให้เป็นเขตส่งเสริมพิเศษตั้งแต่ปี 2536 โดยมีมาตรการ ยกเว้นภาษีเครื่องจักรและภาษีรายได้ ในปี 2553 มีโรงงานประมาณ 300 โรง (ขวัญชีวัน บัวแดง 2554) จำนวนแรงงานที่จ้างโดยโรงงานทอผ้ามีประมาณ 80,000 คน และอีกประมาณ 100,000 คนที่ทำงานในภาคเกษตร งานบ้าน งานก่อสร้าง งานบริการและงานรับจ้างอื่น ๆ (International Rescue Committee 2012: 20)
- 3 ดังเรื่องราวในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 19 พระอุทุมพรมหาสามีจากลัγκαทวิป เดินทางมาอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ เมื่อพระสุนทรและพระสงฆ์รูปอื่นในสยาม ทราบ ก็เดินทางไปบวชใหม่และเรียนกับพระอุทุมพร ภายหลังพระสุนทรเถระ เดินทางกลับเมืองสุโขทัยตามคำเชิญของกษัตริย์สุโขทัย และต่อมาเดินทางไป ลำพูนและเชียงใหม่ตามคำเชิญของพระเจ้ากือนากษัตริย์เชียงใหม่ (รัตนปัญญา เถระ 2510: 108-110)
- 4 ตามจารึกประวัติของวัดซึ่งเขียนลงบนหินอ่อนเป็นภาษาพม่า และแปลเป็นภาษาไทยและอังกฤษ วัดก่อตั้งโดยกลุ่มพ่อค้าที่มาจากรัฐฉานซึ่งนำครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่อำเภอแม่สอด ตั้งแต่ปี 2400 เมื่อหมู่บ้านมีขนาดใหญ่ขึ้น ก็เริ่มมีการสร้างวัด ทั้งนี้เจ้าอาวาสองค์แรกเป็นพระไทใหญ่มาจากเมืองตองยี ซึ่งได้มรณภาพไปเมื่อปี 2493 หลังจากนั้นพระชาวปะโอที่มีถิ่นฐานเดิมอยู่ที่เมืองสะเทิม และมีความรู้เรื่องพระปริยัติธรรม ได้ขึ้นมาเป็นเจ้าอาวาสแทนจนมรณภาพปี 2551 ดูศาสนาพุทธข้ามแดนในแม่สอดเพิ่มเติมที่ Prasert (2012)
- 5 ดูประวัติการโยกย้ายของคนเมืองที่เข้ามาอยู่ในบริเวณชายแดนไทย-พม่าใน ขวัญชีวัน บัวแดง (2552)

- 6 โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่พม่าเปิดประเทศหลังการเรียกร้องประชาธิปไตยในพม่าในปี 2531 และหลังจากที่พม่าเข้าเป็นสมาชิกสมาคมอาเซียน ในปี 2540
- 7 รายงานของ Arnold ปี 2550 (ใน International Rescue Committee (อ้างแล้ว)) ระบุจำนวนแรงงานย้ายถิ่นประมาณ 180,000 คน
- 8 แป้งผงสีเหลืองนวลทำจากรากไม้ นิยมใช้ทาบนใบหน้าเพื่อกันแดดและบำรุงผิว โดยผู้หญิงในประเทศพม่า
- 9 ผู้นำรวมทั้งพระสงฆ์ผู้ใหญ่ของเคเอ็นยูมีความใกล้ชิดกับนายทหารไทยเนื่องจากความร่วมมือปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์ไทยก่อนที่พรรคคอมมิวนิสต์ไทยจะยุติปฏิบัติการในเขตผืนป่าตะวันตกในปี 2525 นอกจากนี้นายทหารไทยยังมีบทบาทในการเจรจากับรัฐบาลทหารพม่าเพื่อให้มีการสัมปทานป่าไม้ในเขตอิทธิพลของเคเอ็นยูตั้งแต่ปี 2531 (ดู Smith (1999) และ Bryant (1996))

บรรณานุกรม

- ขวัญชีวัน บัวแดง. 2552. *พื้นที่พรมแดนแม่น้ำเมยกับความสัมพันธ์ชาติพันธุ์กะเหรี่ยง-คนเมือง*. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- _____. 2554. “การปรับตัวทางสังคมและวัฒนธรรมของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า” รายงานการวิจัยชุดโครงการสถานะและปัญหาของทายาทรุ่นที่ 2 ของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศพม่า เสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- รัตนปัญญาเถระ. 2510. แปลโดย แสง มนวิฑูร. *ชินกาลมาลีปกรณ์*. พิมพ์เป็นอนุสรณ์แด่นายกี นิมมานเหมินท์
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. 2542. *วิกฤตพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- Bryant, Raymond. 1996. “Asserting sovereignty through natural resource use: Karen forest management on the Thai-Burmese border”. In Richard Howitt with John Connell and Philip Hirsch (eds.), *Resource, Nations and Indigenous Peoples*. Oxford: Oxford University Press.
- Duncan McCargo. 2004. “Buddhism, Democracy and Identity in Thailand,” *Democratization*. 11 (4): 155–170.
- Hansen, Thomas Blom and Stepputat, Finn. 2005. “Introduction”. In Hansen, Thomas Blom and Stepputat, Finn (eds.), *Sovereign Bodies: Citizens, Migrants and States in the Postcolonial World*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Hayami, Yoko. 1999. “Buddhist Missionary Project in the Hills of Northern Thailand: A Case Study from a Cluster of Karen Villages,” *Tai Culture*. 4(1): 53-76.
- _____. 2011. “Pagodas and Prophets: Contesting Sacred Space and Power among Buddhist Karen in Karen State,” *The Journal of Asian Studies* 70(4): 1083-1105.

- International Rescue Committee. 2012. *Surviving or Thriving on the Thai-Burma Border: Vulnerability and Resilience in Mae Sot, Thailand*. A report.
- Prasert Rangkla. 2012. *Vernacular Refugees: Displaced Karen, Self-settlement and Non-institutional Protection in the Thailand-Myanmar Borderlands*. Ph.D. Thesis submitted to the Australian National University.
- Smith, Martin. 1999. *Burma: Insurgency and the Politics of Ethnicity*. London: Zed Books.
- Turner, Simon. 2005. "Suspended Spaces ---Contesting Sovereignties in a Refugee Camp". In Hansen, Thomas Blom and Stepputat, Finn (eds.), *Sovereign Bodies: Citizens, Migrants and States in the Postcolonial World*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Wilson, Thomas M. and Donnan, Hastings.1998. "Nation, State and Identity at International Borders". In Wilson, Thomas M. and Donnan, Hastings (eds.), *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge University Press.